کۆڕی بەڕێز/ حوسێنی مەدەنی

پلانەکانی گۆڕینی دیموگرافیای کوردستان

16/12 /2007

هەر پارچەیەکی کوردستان بۆ خۆی تایبەتمەندی خۆی هەیە حاکمیەتەکان نیزامەتەکان خەڵکەکان زۆر شتی دیکە هەیە کە زۆر زەحمەتە من لێرە هەموویان باس بکەم پێکەوە پارچەیەك لەگەڵ پارچەکانی دیکە جیاوازی هەیە حاکمیەتەکان پێکەوە جیاوازیان هەیە بۆیە ئەو گۆڕانکارییانەی لەبارەی دیمۆگرافیاوە لەباری بڵێین نفوس و خاکەوە لەپارچەکانی هەر دەگۆڕێ هەموویان وەکو یەك نین لە تورکیا زۆر زۆر بەر بڵاوترو عەمیق ترە لە عێراقدا بەتایبەتی لەدەورەی سەدام حوسێندا ئەو شتە یەکجار زۆر بووە، جێ گۆڕکێ جوگرافیایی کوردەکان و داگیرکردنی خاکیان لەئێراندا بابەتەکە بەو شێوەیەی نەبووە پرۆسەکانیان فەرقی هەبووە لەگەڵ هەموو پارچەکانی کورد بەتایبەتی لەو پارچەی کوردستان کە بەناوی کوردستانی ئێران ناسراوە، لە ئەساسدا سەدەی پانزەو شانزە ئەو گۆڕانکارییانەی ئەو دیاریدانەی ئەو ڕووداوانەی کە لەو دوو سەدەیەدا لەناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا ڕوویانداوە وەزعیەتی دیمۆگرافی وەزعیەتی سیاسی وەزعیەتی دینی ئەو وڵاتانەی بەتەواو مانای ئاڵوگۆڕ تێدا پێکردووە وە ئەو تأسیر بەخشیەش کە بەسەر ئەو وڵاتانەی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا هەبووە ئێستاش هەر لەجێگای خۆیانن و بەخۆی تەبان کە دەڵێین کوردستانی ئێراق کوردستانی ئێران شتێك دەڵێن کوردستانی ئێران لەڕابردوودا نەبووە کوردستانی بەنێو کوردستانی تورکیا یا ئێراق نەبووە یەك سەدی ڕووداو لەمێژوودا لەماوەی ئەو دووسەدە یاخود لکاون باعیسی پارچە پارچە بوونی کوردستان و لێك ترازانی وەزعیەتی دیمۆگرافی سەرجەم مەسەلەی کورد بووە لەسەدەی پانزەدا کاتێك عوسمانیەکان هاتن قوستەنتینیەیان گرت وەزعی ناوچەکە ئاڵۆز ئەکا قوستەنتینیە کە بەدەستی عوسمانیەکانی سوننە داگیرکرا ئیمپراتۆری دیزانس کە ماوەی هەزار ساڵ بوو لەو ناوچەیە دایکوتابوو تووشی پاشە کشە کردن بوو ئەو دیاردە هەندێك لەباری حەجمەوە کەمە بەڵام لەباری محتەواوە یەکجار زۆر گرنگە باعیز بوو بۆ یەکەمجار باعیزبوو لەو ناوچە حەساسەیە دنیای مەسیحیەت لەگەڵ دنیای ئیسلام یەکی گرێتەوە یان بکەونە دژ یەك لەمەقەری حیجاب ڕابووەستن سنووری جوگرافیایی ئەوروپایی مەسیحیەت لەگەڵ وڵاتانی ئیسلامی لە ئاسیا دا یان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا کەوتنە تەنیشت یەکتری. بەوەش بۆ خۆی کارەساتی زۆری خوڵقاند کارەساتەکە لە چی بوو دوو فەرمی بەتاو مانایی لێك جیاواز لەبارەی دین لەبارەی ڕەگەز وە کەلتورییەوە زۆریان پێکەوە فەرق هەبوو ئەو کێشەو ململانێیە باعیز بوو کە ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژێ کێشەکان عەمیق ترین نەتیجەکەی وای لێهات دوو ئیمپراتۆری زۆر بەهێز لەناوچەکەدا پەیدا بوو یەکیان بەناوی ئیمپراتۆریەتی سەفەوییەکان ئەوانی دیکەش ئیمپراتۆری عوسمانی بووە. ئیمپراتۆری عوسمانی نوێنەری دنیای ئیسلام بوو سوننەی ئیسلامی دابوو شا ئیسماعیلی سەفەوی کە لە 1500 و 1501 وە بەڕەسمی ڕای گەیاند کە دیاریدەیەکی کتوپڕبوو هاتە پێشێ دەشێ ئەوە خولقاوە بەخۆی مێژوویەکی دوورو درێژی ئەو مەسەلەیە کار بکەن بزانن چۆن بوو نەفوزێکی وا وەك شا ئیسماعیلی سەفەوی پەیدا دەبێ لــەنێو ئــەو بنــەماڵەیەدا وە لەنێو دونـیای ئیسلامی

سوننەدا دێن تەقینەوەی ئینقلابی شۆڕشێك پێك دێنیٚ.كە شیعەیە شیعەكان بەردی بناغەی سیلسیلەی سەفەوییەی دامەزراند زۆری بەهێز كرد لەمەقابلی سوننەی عوسمانیدا عوسمانیەكان موشكیلەیەكی گەورەیان بۆ ئەوروپا ساز كرد تەنانەت تا شاری وییەنیش چونە پێشیٚ زۆر چوونە پێشیٚ ئەوە خەتەرێكی یەكجار زۆر گەورەبوو كە دنیای مەسیحیەتی ڕۆژێك لەڕۆژان دەشلەژان بەسەریاندا زاڵ نەبیٚ ئەوە مەوزوعێك بوو كە زۆر زۆری پەرێشان كردم بەڵام وەختەكی هەر كتوپڕ هەر لەو سەردەمەشدا دیاریدەیەك بەنێوی ئاینی شیعە لەنێو دنیای ئیسلامدا پەیدا دەبیٚ شا ئیسماعیلی سەفەوی وە بەشدارییەكی موژدە هێنەرێكی یەكجار زۆر بەوە خودی مەسیحیەكان بوو وە پێشكردە پێتەختی خۆی وردە وردە بەردی بناغەی نیزامی شیعەی بەهێزی عوسمانیدا بوو بەقوتبێكی زۆر گەورە لەناوچەكەدا عوسمانیەكان دونیای مەسیحیەت ئیستیقبالی لەو نیزامە شیعەیە كرد كە وردە وردە خەریكن مل بەملانێی لەنێو دنیای ئیسلامدا لە دوو لەلایەن سوننەوە ئیمپراتۆری عوسمانیەوە دونیای مەسیحیەت تەهدید دەكا وردە وردە پەیدا دەبن دەبركێتەوە خامۆشتر هەتا یەك دەكێشیٚ بۆیە وەختێك شا عەبباس هاتە سەر كار شا عەبباس لەڕەگەزەوە لەدایكەوە ڕەگێكی مەسیحیەتی وەك واقیعیەت هەبوو.ئەو تەحەسبە مەزهەبیە سوننەتیەی كەلەنێو ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا هەبوو لەنێو خەڵكانی ئەو وڵاتەدانە هەبوو نە لەسەفەوییەكاندا نە لەخودی شا عەبباسدا ئەو شتە هەر نەبوو بۆیە وردە وردە وەزعێك پەیدا بوو كە ئەو لەقەزادێكی ئیمپراتۆری عوسمانی و دونیای مەسیحیەت هەبوو ئیستیفادەیەكی تەڵانی كرد ئەوروپاییەكان هات دەستی دۆستاییەتیان بۆ شا عەبباس درێژ كرد كە دەستی بۆ درێژ دەكەن ئەویش دەی قۆزێتەوە وردە وردە خۆی بەهێز دەكات زۆر خۆی تەقوییەت دەكا ئینگلیزییەكان بەفریای كەوتن هاتن كە جیۆلۆژیای ئەو زەمـــان كە تازە وردە وردە خەریك بوو بەریتانیا یا بڵێین ئینگلیز واردی جیهانی پیشەسازی دەبوو وە ئەوەڵی وڵاتێك لەئەوروپا بوو كە پیشەسازییەكی چووە پێشیٚ و پێشكەشی كرد هات ئەو تەكنەلۆژیای نیزامی خۆی هێناوە تەقیلی بۆ شا عەبباس لەپێز كرد شا عەبباس قوتبەكەی لە مقابلی ئیمپراتۆری عوسمانیدا بەهێز كرد بێن نەتیجە لەبەر ئەوەی كە دونیای بڵاو بوونەوە لەم دونیایە تەنیا وەك جەزیرەیەك سەفەوییەكان مابوونەوە. ئەوە موشكیلەیەكی یەكجار زۆر گەورەی خولْقاندبوو بۆیە بەردەوام بڵێین شا عەبباس چی دەكرد حەولی دەدا لە هەر كەسێكی دیكە هەر یا هەر تاقمێك بڵێین ڕێكخراوێك هەر ئاینێكی كەمخالەفەتی لەگەڵ ئیمپراتۆری عوسمانی كردبایە كەڵكی لیٚ وەردەگرن بۆ تەزعیفی عوسمانیەكان عوسمانیەكانیش دروست بەپێچەوانە دونیای ئیسلامی تەقویت دەكرد بەلای هی شیعەكان بۆ ئەوەی كە نەهێڵن پەل باوێن و وە لەقەدا دەسەڵاتیان لیٚ قەبزە نەكەن. ئەوە موشكیلەیەكی یەكجار زۆر گەورەی خولْقاند تەواوی مەبەستم ئەوەیە تەواوی ئەو مل بە ملانێیەی كەلەنێوان دونیای شیعەو سوننە لەنێو دوو ئیمپراتۆری سەفەوی و عوسمانیدا پەیدا بوو هەمووی سەر بەشی هەرە زۆری لەسەر خاكی كوردستان بوو نەتیجەكەی ئەوە بوو كە ئەو زەمان ئەو دوو قوتبە قوتبێكی سێیەنی شەوی هەبوو كە زۆر بەهێز بوو ئەوان ئەمیرای كورد بوون. كوردەكان وەك خۆیان دەوڵەتێكی سەر بەخۆیان نەبوو بەڵام لەسەرتا سەری كوردستان ئەماراتی كوردی هەبوو زیاتر لەپەنجا ئەمارەتی كوردی حكومەتیان دەگرد ئەوانە هێزێكی زۆر گەورە بوون سێیەمین هێز بوون لەو زەمانیدا كە لەنێوان ئەو دوو جەمسەرەیدا ئەو دوو قوتبەیدا قەراریان گرد زۆر جار ئومەرای كورد عوسمانیەكانیان دەشكانەوە وە زۆر جاریش وا بوو هەر بەلای واندا دەشكانەوە كەمتر بەلای عوسمانیە سەفەوییەكاندا دەشكانەوە لەململانێی ئایینی لەنێوان لایەنی سەفەوییەكانیان دەگرد ئەگەر وەزعیش باش بایە زۆرتـر بـەلای ئیـمپراتـۆری عـوسـمانیدا خـولەفای

عوسمانیدا دایان لەنێو ئەو مل بەملێیانە چ دەتوانن قسە بکەن ئومەرای حەرەکەتی خۆی لەسەر جێ گۆڕکێ ی جوگرافیایی کوردەکان دەستی پێکرد زیاتر لە 150 هەزار بنەماڵە بڕیاریدا مەنتیقەی جەلالیەکان نە بەزۆرەملی بڵێین کۆچیان پێدا بن وەعدی پێدان کە بابە ئێرە وڵاتەکەکان ئێوە مەڕداری ئێوە دەکەن کشتوکاڵیتان زەعیفە مەڕ دارییەکە لەوەڕەکانی بۆ ئیمارەتەکە کەمە ئێمە شوێنی باشمان هەیە ئەو شوێنەتان لەهەموو باج و خەراجێکی دەوڵەتیش دەتان پارێزی جەلالیەکان قەبووڵیان کرد ئەو کۆچە مێژوویيە لە ئازەربایجان دەستی پێکرد بۆ خوراسان ئێستاش دیاریدەکان هەمووی لەجێگای خۆیانن هەر جێگایەکی کە کوردی ئاوارە دوور لەخاکی کوردستاندا دەبینین یەکەم مەرکەزی گەورە خوراسانە کە ئێستاش زیاترێك ئەگەر ئامار بوو دەیدەمە خزمەتتان زیاتر لەیەك ملیۆن کورد یەك ونیو ملیۆن کورد لە خوراساندا هەیە خوراسانی شەرقیش و خوراسانی غەربیش. زیاتر لەمەنتیقەی مازەندەران شوێنەك هەیە بەنێو کلارنشت کە بۆ خۆم بچم کاری تاقانی و وەختی خۆی لەدانیشتگایەك کاری تاقایتیم لێ دەکرد کە لەئەرتاش مەنتیقەیەکی کورد کوردنشینە هەموو ئەو کەسانەن کە لەتەبعیدی ئەو تەبعید کورد یانەن کە لەشا عەبباس ئەوانەی هەڵکەند ناردی بۆ ئەو شوێنانە لەمەنتیقەی ڕێی نزیك شاری تاران لەقەزوێن بەدرێژایی مێژوو لەمەنتیقەی بڵێین لەدەورەی سەفەوییەکان و شا عەبباس بێجگە لەوەی کە ئەو کارەی کرد هات جێ گۆڕکێی رەتی بەهێز هەبوون ئەمارەتە بێ هێزەکانی سەرکوت کرد ئەمارەتە کوردییەکان لەو سەردەمی دا بوون کە مەحدودەی جوگرافیای کەسوننی تێدان ئەو شوێنانەی کە شیعەی تێدان لەنێوانی ئەو حەساس بوو هەم بۆ سەفەوییەکان یەکجار زۆر گرنگ بوو بۆیە هەمیشە کێشە وهەڵاو کارەساتێکی تێ خولقابایە ئەو زەمانەی وا بڵێین تا ئەو سەردەمەش بۆ خۆی مەنتیقەی موکری بوو وەمەنتیقەی موکریش ئێستاش ئەو حەساتسیەتەی خۆی هەیە لەنێوان دوو

ئیمپراتۆری عوسمانی و سەفەوییەدا بۆیە لەمەنتیقەی موکری شا عەبباسی هەر هێرشی گەورەی کردە سەر ئەو شوێنە موکریەکان ئەمارەتی یەکجار زۆرن زۆر بەقودرەت و سەر بزێون بەهیچ شێوەیەك حازر نەبوون بچنە ژێر دەسەڵاتی شا عەبباسی سەفەوی بۆیە ئەو هێرشەی تێکەوت وە زۆرتر لاگیری لەئیمپراتۆری عوسمانیەکان دەکەین لەکێ ئەو حەرەکەتەی کرد ئەو هێرشەی کرد لەمەنتیقەی مەراغەی مەنتیقەی مەراغەی ئێستا جوزری یا بەشێك لەخاکی ئێستا بەپێی تەقسیماتی جوگرافیایی بڵێین لە ئازەربایجانیش هەر شەرقیە لەوێیە ئێستا ئەو مەنتیقەیە موتلەقاتی کوردی تێدانیە کە ئەو زمانی مەرکەزی ئەمارەتی کوردی بووە لەو مەنتیقەیەی شەرەکی یەکجار زۆر قورس لەوێ کە دەست پێ دەکات بەڕاستی کە دەڵێن خاکی ئەمارەتی موکری بە تورە کارەن کێشاش شا عەبباسی ئەو کارەی کرد ڕاست وا بوو گرینگ نێرە وەرزی لەخەڵك بڕی بەڕاستی قەتل و عامێکی لەڕادە بەدەر بڕین وای لێکرد من کە ئەسلەن غەیرەز منداڵ نەبێ هیچ کەسیان نەهێشت هەر چی ژن و پیاو هەموومیان نابود بوون لەوێن چوو ئەوە بۆ خۆی کارەساتێکی یەکجار زۆر دڵ تەزێن بوو وای لێهات مەحدودەی جوگرافیایی یا سنووری جوگرافیایی ئەمارەتی یەکجار زۆر کەبووە هەمووی ئەو بەشانەی کە کوردیان تێدا دەژیا پاشە کشەیان پێکراو ئێستا مەنتیقەی موکری لە کوردستانی ئێرانی زۆر زۆر چوار چێوەکەی مەحدودتر لەو وەزعەیە کە ساکەنی تێدایە، نەتیجەی ئەو وەزعەی ئەوەی لێهات لەشەرق ئوزبەکەکان لەلای شەرقەوە لەلای غەربیشەوە بڵێین عوسمانیەکان بەردەوام هەڕشەیان لێ دەکرد بەردەوام زەختیان بۆ دێنا بۆسەر سەفەوییەکان بۆ ئەوەی لەبەیندا بەڵێن دابووی دیار بکەن، ئەویش مقاوەمەت و خۆڕاگرەکەی تەنیا لەوەیدا بوو کە کوردەکان بێنێتە ژێر ڕکێفی خۆی ژێر دەسەڵاتی خۆی مەنتیقەکەیان لێ مەحدود کاتەوە زۆرتر ئەو کەســانە بێنێت کە بەڕەگەز لە ئەساسدا ئەوانە کورد

نین و زۆرتر ئەو کەسانەن کە تورکن. وە بۆیە ڕۆژێك لەڕۆژێ سنووری جوگرافیایی تورکەکان لێ بەهێز تر دەبێ چونکی بۆ خۆی سەفەوییەکان بۆ خۆیان تورك بوون فارس نەبوون بەهێز دەبێ ئێ ناوچە کوردییەکانیش بەرەو پاشە کشە دەچن دژ کردنەوەی یا نەعەکس ئەمە رۆژی کەهات ڕوویدا چ بوو شێخ عبێدوللای نەهری کەلە سالی 1880 میلادی هات شۆڕشی کرد ڕاست لەگەلّ هەمزاغای مەنگور ڕاست بۆ تۆڵەسەندنەوەی ئەو قەتل و عامە بەربلاوەی کەشا عەبباس لەکاتی خۆیدا کردبووی وە ئەو کارەساتەی کە لە ئەمارەتی موکری کردبووی بە کوردی بەموکری قران لە مێژوودا ناوبانگی ڕۆیشتووە، موکری قرانی قرانی دەموکریان خست بۆیە ئەو شەڕە کەکرا شەڕەك بوو هەر مەنتیقەی موکری کرا وەهەر بۆ تۆڵە سەندنەوە بۆیە من ئەرزت دەکەم بۆ تۆڵە سەندن لەسەفەوییەکان لەڕاست لەزەمانی خۆیدا بەلام لەئەساسدا وای لێهاتووە لەو زەمانیدا کەزابتەکە بەینی شیعەو سوننە بە ئەندازەیەکی لەنێوان کوردەکان و غەیرە کوردەکان دا بەهێز ببو بۆیە هەستی ڕق و تورەیی و تۆڵە سەندنەوە لەناو کوردەکاندا دژی شیعەکان یەکجار زۆر بەهێزبوون دووەمین هێرشەکی کە شا عەبباس کردی بۆ ئەمارەتی برادۆست لەمەنتیقەی ورمێ بوو قەلای دم دم مەرکەزی ئەمارەتی میرخانی برادۆست بووکەکاتی خۆیش لەقەدا خزمەتێکی یەکجار زۆر گەورەی بەسەفەوییەکان کردبوو تەورێزی کە ڕۆژێك پایتەختی سەفەوییەکان بوو عوسمانیەکان لەچەنگیان هێنابووە دەرێ بەلەشکر کێشی خودی بلێین ئەو جەنابە میرخانی برادۆست ببو هاتبووە دەرێ، بەلام لەبەر ئەوەی میرخانی برادۆست نەما ویلایەتی لەباری ئاینیەوە بۆ ئەوەی عوسمانیەکان زیاتر بوو ئەوەی بەخەتەرێکی گەورە ئەوەش لەسەری خۆی دەزانی بۆیە ڕۆژ لەگەلّ ڕۆژ ئەو شوێنانەی کەلە ئیمپراتۆری دەکردن جۆلێ دەکردن ئەمارەتەکانی سەرکوت دەکرد یەکێك لەوانەش ئەوی دوایــش ئــەمارەتی موکری بــوو ئــەمــارەتــی بــلێین برادۆست بوو لێ ی دان ئەوانیش شکست پێدان و ئەو نەما رەتشی سقوت پێدان ئەو کێشە مەبەستم چیە درێژیان لێ بەری لەنەتیجەی پەیدا بوونی ئەو دوو ئیمپراتۆرە هاتیە پێشێ سستەمی ئاینی ئەو زەمانی بەتاو مانا بەسەر هاتە سەرکار ڕەسمەن ڕایگەیاند کە لەمەودوا لە ئێراندا لەخاکی ئێراندا دین دینی ڕەسمی هەموو ئێرانیەك شیعەیە باشە هیچ کوردێك ئەوەی قەبولّ نەبوو چونکە هەموو کوردەکان ئەو زەمانی بەعس تەقریبەن دەتوانم بلێم بەردەوام لەنێوان کوردەکان و شیعەکان هەروا هەبوو وە ئێستاش هەروا دەمێنێ. ئەو وەزعە تا ئیدامەی دەبێ کاتێك لە مل بەملانێی عوسمانیەکان لە مل بەملانێی سەفەوییەکان شەڕو پێکدادانێکی درێژ خایەن کە ئەوەی مێژوو دەیلێ چوار سەد سالّ ئەو شەڕە داوی سقوتی سەفەوییەکانیش هەر ئیدامەی هەبووە ئەو شەڕو پێکدانانەی نێوان شیعەو سوننی ئێستاش دەتوانین بلێین هەر وەك بلێین بەرنامەیەکی کۆنکرێت نا بەلام ڕق و کین و بوغزاندنی ئەو سوننەو شیعە لەنێوان کوردو عەجەمەکاندا هەر بەقوەتی خۆی بارکا ئەو ئیدامە هەر هەبووە لەو زەمانیدا ئەو دوو ئیمپراتۆرییە بەهۆی ئەو مل بەملانێی کە ئەیان دامێ بەردەوام زەعیف دەبێ شتێکی زۆر تەبیعیە ئەوروپاییەکان کە لەشەڕی ئاینی ئیسلامی سوننە لەگەلّ مەسیحیەت دوور دەکەونەوە پشوێك هەناسەیەك دەکێشن ئارامیەك لە ئەوروپا بەرقەرار دەبێت ئەو زەمان مەجالێکی مێژووی درێژ خایەن ڕوویدا گەلانی ئەوروپایی دەکا بۆ ئەوەی خۆیان بەهێز بکەن پێشکەوت تا ئەو زەمانی ئەوروپاییەکان هیچ لەبارەی ئابوورییەوە لەبارەی ژیانەوە لەبارەی پێشکەوتنەوە ئەگەر کەمتر نەبوون زیاتر نەبوون بەهەقیقەت ئەوە لەسەدەی شانزە ئەمە بەولاوە دونیای ئەوروپا ئالوگۆڕی بەسەر داهات بەرەو پیشەسازی ڕۆیشت بەریتانیا بوو بەردەوام داری پیشەسازی لەسەرتاسەری ئەوروپایە وردە وردە نفوزیان کرد بەلاوازبوونی ئەو مل بەملانێی کەلەنێوان ئیمپراتۆری عوسمانی و سـوننەکان هەبوو

ئەوان ئیستیفادەیەکی یەکجار زەرەر ئینگلیزەکان نفوزیان کردە ئەوروپاییەکان لەڕێگای شا عەبباسەوە نفوزیان کردە سەرمەنتیقەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هاتنە ئەو ساحەیەی کەلە پێشا شەڕو کێشەکی یەکجار زۆری تێدا بوو ڕووسەکانیش لەوێ ڕا لەفورسەتیان ئیستیفادە کرد بۆ ئەوەی بەریتانیا فوتیان نەداو بەریتانیا هەر سار لێکتر نەکاتەوە کتی کبیریش بەردەوام هەمیشەی خەونی ئەوەی دەدیت کە بەردەوام لەجنوبەوە لەباشوورەوە دێنیتە تەوسەعەت لەبیربکاو بگەڕێتەوە سەر کەنداوی فارس و خەلیجی کردنی بۆ مەنتاقی کە فەراغ بوو. لەشەڕی پێش شەڕی یەکەمی جیهانی دوو قودرەت لەناوچەکەدا کە کوردستانی هەموو دەگرتەوە زاڵ بوو ڕووسەکان وە ئینگلیزەکان هاتن بەتەواو مانای نفوزیان ئەوانە بەردەوام مل بەملانێیان لەگەڵ یەکتر دەکرد مل بەملانێیان کە لەگەڵ یەکتری تەماشایان لەقەتلێکی ناباو بایی ئەوەم بۆ نابردێرێتەوە لەسەر عەرزی موسڵمانان هاتن موسالەحەیان دەکرد کە بابە ئەتۆ تا ئەو شوێنەی هەقت هەیە بچیە پێشێ ئەمیش هەقم هەیە بچمە ئەو شوێنە قەراردا ئێکیان بەست کە لە نێو خۆیاندا مانایەتی ژێر نفوزو سوڵتەی خۆیان لەگەڵ یەکتری لەگەڵ ئی سازار ئەگەر دەڵێن لەمێژوودا زۆر جار باسی وەی دەکرێ کە دەڵێ شەڕ لەشەڕی چاڵدێراندا کوردستان دابەشکرا ئەسڵەن وانیە لەشەڕی چاڵدێراندا کوردستان دابەش نەکراوە بەدوو بەش عوسمانی و ئێرانی دابەش نەکراوە لەژێر دەسەڵات و نفوزی وان داهەبووە بەڵام دابەش وەك خاك بەشێوەیەکی ڕەسمی موتلەقە دابەش نەکراوە زۆر ئیمپراتۆری کوردی هەبوون ئەمینداری کورد هەبوون کە لەژێر لا نفوزی ئێرانیەکان دابوون بەڵام موسڵمان بوون موسڵمانی سوننە بوون زۆرتر لەگەڵ عومسانیەکان هەتاکونێ لەگەڵ ئێرانیەکە ئەوە بوو مەسەلەکە وانیە دو قەراردات مەسەلەی کوردی یەکلا

کردەوە نفوزی ڕووس و ئینگلیز وە دابەشکردنی نفوزی دەسەڵاتیان لەنێو ئەو مەنتەقەیەدا باعیسی وەی بوو کە کوردستان دابەش بکرێ بە کوردستانی عوسمانی وەکو کوردستانی ئێران ئەو قەراردادانە ئەوەی کە نیەتدا لە قەراردادی یەکەمی ئەرز ڕۆم وە قەراردادی دووەمی ئەرز ڕۆم 1813 تەوازعی 1823 وە 1848 لەو دوو قەرار دادانەیە بۆ یەکەمجار ڕووس و ئینگلیز ڕێك دەکەون و لەسەر تەقسیمی سنووری جوگرافیایی نێوان ئێران و عوسمانیەکان لەخاکی کوردستاندا دەقیقەت یەکەمجار هێڵی سنوور دەکێشن یەکەمجار لەمێژوودا لەژێر نەزارەت و چاوە دێری موهەندسینی ڕووس و ئینگلیزی خەتی هێڵی سنوور کە نەبووە ئەو هێڵی سنوورە لەنێوان ئێراق و تورکیای ئێستا کوردستانی عوسمانی کوردستانی ئێران دەکێشن ئەو سنووریەش بەقوەت لەخۆی باقیە ئەوە بەپێی ی ئەو قەرارانە بەکارهێنان، کەخاکی کوردستان لەسەر قەراردادی ئەو دوو قەراردانە دابەش دەکرێ قەراردادی یەکەمی ئەرزە ڕووم قەراردادی دووەمی ئەرزە ڕووم هەم دووەمین کاریان چ دەبێ ئەوە دەبێ کە هەم ڕووسەکان هەم عوسمانیەکان دەبوو ڕووسەکان کە ئێرانیان لەژێر سەیتەرەی خۆیان گرتوە وەك وڵاتێکی نیوە مستەعمەرە وە ئینگلیزەکانیش بەتەواو مانا سوڵتەیان هەبوو بەسەر عوسمانیەکاندا خاکی عوسمانیدا مل بەملانێیان بوو کە وەی چۆن بتوانن وڵاتەکەت لەژێر کۆنترۆڵی خۆیاندا ڕابگرن بڕیاری وایان دا کە دەوڵەتێکی متەمەرکیز دروست کەن. جاران دەوڵەتەکە موتەمەرکیز نەبوو دەوڵەتی موتەمەرکیز بەوجود هات لەپێشدا نەبوو ئیمپراتۆر هیچی بەسەر هیچی یەوە نەبوو بەڵێ خاکی یەکجار زۆر بوو گرانی یەکجار زۆری لەگەڵ بوو وڵاتەکە زۆر پان و بەرین بوو.